

Boekbesprekingen

Toen de Revolutie nog op Cuba begon

Simon Reid-Henry

Fidel & Che, Een revolutionaire vriendschap.

Breda: De Geus, 2009; 345 blz.; 24,90 euro; ISBN: 978-90-445-1003-4

Dit vlotgeschreven dubbelportret van twee iconen van de twintigste eeuw benadrukt dat ondanks hun vriendschap en revolutionaire idealen Fidel Castro en Ernesto 'Che' Guevara niet twee handen op een buik waren. De verschillen in karakter tussen deze mannen zijn opvallend. In de eerste hoofdstukken schetst Simon Reid-Henry de jeugdijaren van Fidel in Cuba en die van Che in Argentinië. Beiden waren verwend, energiek en zelfverzekerd. Fidel was een extroverte *daredevil*, die op zijn negentiende al een charismatische studentenleider was. De zelfkritische, introverte Che doorkruiste Zuid-Amerika in klein gezelschap of alleen, op zoek naar politieke actie. In tegenstelling tot Fidel wilde hij niet wachten tot het volk in opstand zou komen.

Fidels eerste *moment of fame* kwam in 1953, paradoxaal genoeg met een mislukte aanval op een kazerne. Zijn pleidooi in de rechtszaal zou de levenskoers van de zesentwintigjarige bepalen. Reid-Henry concludeert dat het geen origineel verhaal was; het vertelde wat de mensen wilden horen. Volgens de auteur zou Fidel in gevangenschap zijn gedachten ordenen, een meer bedachtzame stijl ontwikkelen en een groep getrouwen om zich heen verzamelen. Zijn cel deelde hij met broer Raúl, die later zou zeggen: 'Ik heb voor de rest van mijn leven mijn portie Fidel wel gehad.' (blz. 97)

De verbannen Fidel en de rusteloze Che ontmoetten elkaar in 1955 in Mexico. Tot dan toe hadden ze uiteenlopende ervaringen opgedaan en hielden ze er verschillende visies op na. De vraag is waarom de Argentijn

besloot zijn revolutionaire energie te steken in de Cubaanse zaak en niet in de Guatemalteekse of Boliviaanse. Volgens Reid-Henry is het antwoord eenvoudig: Fidel had een onmiddellijk effect op Che, die de Cubaan op een voetstuk plaatste.

In 1956 vertrok Fidel met zijn kameraden in een gammele boot terug naar Cuba, om aan de zuidoostkust van het eiland te stranden. Het Cubaanse leger lokte hen in een hinderlaag en decimeerde de groep. De opstandelingen trokken zich terug in de bergen. De guerrillaoorlog in de *Sierra Maestra* veranderde de positie van Che: hij werd Fidels gelijke. Creativiteit werd nu gekoppeld aan strategisch inzicht. Na een interne machtsstrijd tussen de guerrilla's en stedelijke revolutionairen, waar Che doortastender optrad dan Fidel, werd de laatste de onbetwiste leider van de revolutionaire beweging. Che was zijn rechterhand en onderbevelhebber, die de koers van de directe gewapende strijd uitstippelde.

Na de overwinning in 1959 werd Che's plaats echter onduidelijker. Uiteindelijk was en bleef hij een buitenlander, die in de pers ook nog werd geportretteerd als een internationaal communist, een imago dat Fidel (nog) niet had. Kortom, de Argentijn vormde impliciet een bedreiging voor de nationalistische revolutie die Fidel voor ogen had. Dat betekende niet dat Che's rol was uitgespeeld. Hij werd genaturaliseerd tot Cubaans staatsburger en bleef volgens Reid-Henry de belangrijkste beschouwende stem van de revolutie tijdens zijn verblijf op het eiland. Fidel besefte

dat Che alleen zou blijven als er binnen afzienbare tijd een radicalisering zou plaatsvinden. Net als in de *Sierra* ontstond er in Havana een taakverdeling tussen de twee. Fidel sprak het volk toe en speelde het politieke spel, terwijl Che achter de schermen aan een revolutionair programma werkte.

Reid-Henry benadrukt 'het partnerschap tussen beide vrienden, dat gebaseerd was op grote verschillen in werkwijze, elkaar ondersteunende talenten en een gezamenlijke toewijding om samen taken af te maken' (blz. 207). Fidels leiderschap was gebaseerd op Che's voorbereidende handelingen. Fidel was de ongebreidelde spreker en Che zijn machtige souffleur.

Een paar maanden na de machtswisseling diende zich een nieuwe fase in de revolutie aan. Fidel stuurde Che op een lange goodwillreis naar diverse buitenlandse landen. Volgens Reid-Henry zette Fidel Che niet op een zijspoor, maar handelde hij vanuit het gevoel dat Che ongeduldig begon te worden over de traagheid van de hervormingen. Bij zijn terugkeer werd Che tot minister van alle genationaliseerde industrieën en hoofd van de Nationale Bank benoemd. Als minister kenmerkte Che zich door 'zijn aan roekeloosheid grenzende doortastendheid' en liet hij politieke overwegingen prevaleren boven economische (blz. 211). Zijn economische koers en zijn tijdschrift-artikelen radicaliseerden de revolutie verder. Maar Che was geen partijdier en eind 1961 was hij enigszins uit beeld verdwenen.

De omslag in de verhouding tussen Fidel en Che kwam met de raket-

tencrisis en het verraad van Moskou in 1962. De pragmatische Fidel wilde de revolutionaire verworvenheden bestendigen, terwijl de dogmatische Che zich richtte op de mogelijk negatieve gevolgen voor de internationale revolutionaire beweging. Che wilde door een reeks guerrillaopstanden heel Latijns-Amerika laten ontploffen. Hij wilde zelf het vuur ontsteken, dit tot woede van de Sovjetunie, die niets van dit soort avonturisme moest hebben. De rebel bleek sterker dan de bestuurder. Reid-Henry ziet hier vooral verschillen in temperament en niet in ideologie tussen de kameraden. De onenigheid sudderde het hele volgende jaar door.

De impasse werd doorbroken toen Fidel toegaf aan Che's wens de revolutie te internationaliseren. Hij benoemde andere personen op Che's posten, zodat die zich in de luwte kon voorbereiden op zijn definitieve vertrek uit Cuba. Reid-Henry betwijfelt of beiden voldoende wisten waarmee ze bezig waren: de plannen waren te breed, om onderlinge verschillen te verdoezelen, en onuitgewerkt. Het breekpunt kwam in 1965 met een toespraak van Che in Algiers, waarin hij niet alleen kapitalistische uitbuiting maar ook de nalatigheden van communistische landen 'die konden leiden tot een terugkeer naar het kapitalisme' veroordeelde (blz. 285). Er wachtte hem geen warme thuiskomst in Havana. Volgens Reid-Henry was

het niet de algemene strekking, maar de ondiplomatieke woordkeuze die Fidels woede had gewekt. Hij vermoedt echter dat er geen sprake was van een echte ruzie. Hij baseert zich hierbij voornamelijk op de publicatie van een lofzang van Che op Fidel een paar weken daarna.

Enige tijd later was een van de beroemdste mensen ter wereld plotseling van de aardbodem verdwenen. Alleen Che, Fidel en Raúl wisten van het besluit Che naar Congo te zenden om de revolutie te exporteren naar Afrika, volgens de Cubanen het brandpunt van de anti-imperialistische strijd. Reid-Henry onderstreept dat Che's vertrek niet het einde van het verbond met Fidel betekende, maar juist het begin van een nieuwe, intensieve samenwerking.

De missie in Afrika was een mislukking en leidde opnieuw tot wrijvingen tussen Fidel en Che, die Fidel een gebrek aan vertrouwen verweet. Terugkeren naar Cuba was geen optie. Uiteindelijk werd de volgende bestemming Bolivia. Een guerrilla ontketenen in Latijns-Amerika bleek een heidense opgave. De communistische leiders daar bleven liever binnen het bestaande systeem functioneren. Sovjetleider Leonid Breznev vroeg zich af welk recht de Cubanen hadden om in andere landen revoluties te beginnen. De relatie tussen Havana en Moskou werd precair, maar Fidel bleef Che (verbaal) steunen. Ondanks

deze officiële steun werd het nieuws uit Bolivia steeds slechter. De *US Army Special Forces* steunden de Boliviaanse regering in de strijd tegen de guerrilla's. Che werd na verraad op 8 oktober 1967 gevangen genomen en de volgende dag geëxecuteerd. Dertig jaar later werden de resten van zijn lichaam naar Cuba getransporteerd, waar hij met een staatsbegrafenis werd bijgezet in Santa Clara.

In *Fidel & Che* bestrijdt Reid-Henry de vele verhalen over een breuk tussen Fidel en Che. Hij benadrukt de blijvende diepe vriendschap tussen de twee. Het probleem is dat wij niet weten wat er precies gebeurd en afgesproken is tussen de twee revolutionairen. Wél duidelijk lijkt te zijn dat in 1965 Che's rol in Cuba uitgespeeld leek. Om met een biograaf van Fidel, Tad Szulc, te spreken: 'It is an absolute mystery of what happened [...] and whether Che left of his own volition.' (*Fidel: A critical portrait*, blz. 670). Fidel heeft als langstlevende het laatste woord, maar Che's vroege, heroïsche dood maakt dat hij als de ware revolutionair zal blijven voortleven.

Rosemarijn Hoeft

Rosemarijn Hoeft is hoofd Uitgeverij van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) te Leiden.

Signalement

Blik achter gevels van Latijns-Amerika

**Maja Haanskorf (red.):
Te gast in Cuba.**

Nijmegen: Uitgeverij Verre Reizen, 3e geheel vernieuwde druk, januari 2009. 80 blz.; 8,95 euro; ISBN: 978-94-6016-002-8

De opzet van dit kleurrijk boekje in iets groter dan A6-formaat is de onbevange reiziger of juist de betrokken bezoeker van de Cubaanse heilstaat een blik achter de coulissen van toeristische beeldvorming te gunnen. Al te vaak ontbreekt de keerzijde van het mooie verhaal van liefhebbers van verre landen en fraaie façades. Dit zakboekje biedt de kosmopoliet wat hij

niet ziet. In negen hoofdstukjes, informatieve reisverhalen en doorkijkjes van journalisten en landenspecialisten. Over huiskamerbibliotheken, armoede op het platteland, bloggen als doorbreken van de censuur, de kerk als concurrent van de overheid, logeren bij particulieren, enz. Met essentiële reisinfo en een zeer toegesneden mini-woordenlijst, met bijv. *balsero* =

bootvluchteling en *el bloqueo* = de boycot van Cuba door de Verenigde Staten. Dit werkje is er een van de inmiddels circa veertig stuks over landen(combinaties) in vijf continenten. Voor Latijns-Amerika telt de reeks er al acht à negen. Een loffelijk initiatief. Zie www.tegastin.nl (Gerard J. Telkamp)

Twintig Jaar Hemelse Vrede

Adi Ignatius, Bao Pu & Renee Chiang (red.)

Staatsgevangene No 1. De Geheime Dagboeken van Premier Zhao Ziyang.

Amsterdam: Balans, 2009; 368 blz.; 19,95 euro; ISBN: 978-94-600-3219-6

De meeste mensen zullen zich de voormalige Chinese premier Zhao Ziyang herinneren als de man die op 19 mei 1989 de protesterende studenten op het Plein van de Hemelse Vrede bezocht en in tranen verklaarde dat hij 'te laat' was gekomen. De volgende dag werd de staat van beleg afgekondigd en een harde aanpak doorgevoerd, die uiteindelijk zou leiden tot het bloedbad van 4 juni. Dit boek over en door 'de man die de kant van de studenten koos' is op bijzondere wijze tot stand gekomen. De titel spreekt van 'geheime dagboeken', maar deze memoires zijn eigenlijk gebaseerd op een serie cassettebandjes die Zhao Ziyang eind jaren '90 in het diepste geheim heeft ingesproken en die later door diverse vrienden het land uit zijn gesmokkeld. Zo kan de voormalige Chinese partijleider en premier, twintig jaar na het jaar dat hij uit zijn functies werd ontheven en onder huisarrest werd geplaatst, alsnog zijn verhaal aan de wereld vertellen. Postuum, want Zhao is in 2005 overleden.

Zijn verhaal bestaat uit twee delen: de gebeurtenissen in 1989 en de economische hervormingen in de jaren daaraan voorafgaand. Zhao Ziyang is in de eerste plaats de geschiedenis ingegaan als de hervormingsgezinde partijleider die in 1989 geprobeerd heeft het militair neerslaan van de protesten te voorkomen. Dat is dan ook de periode waarmee het boek opent. Zhao doet daarin gedetailleerd verslag van de groeiende protestbeweging en van de reactie daarop van het Chinese leiderschap. Hij beschrijft de machtsspelletjes van de diverse facties die, wanneer de studentende-

monstraties grote vormen beginnen aan te nemen en steun van brede lagen van de bevolking krijgen, tot tijdelijke inertie van de regering leiden. Maar als de grote man achter de schermen, Deng Xiaoping, besluit dat de protestbeweging niet langer getolereerd mag worden, is het lot van Zhao Ziyang bezegeld. Zhao ligt dan al enige tijd onder vuur voor zijn hervormingsgezinde ideeën.

Zhao's verslag van de protestbeweging in 1989 is boeiend, maar het bevestigt grotendeels eerdere analyses van buitenlandse experts en van gelekte overheidsdocumenten, zoals de in 2001 gepubliceerde *The Tiananmen Papers*. Interessanter is dan ook het tweede en grootste deel van het boek over de jaren van economische hervormingen die aan 1989 voorafgingen. De strijd aan de top tussen conservatieven en liberalen in het turbulente voorjaar van 1989 ging ook niet alleen over de aanpak van de protestbeweging, maar vooral over de economische en politieke richting die China moest inslaan.

De strijd over economische hervormingen

Nu China al meer dan 20 jaar een succesvolle economische ontwikkeling doormaakt, is vergeten hoe moeizaam en omstreken de eerste jaren van economische hervorming waren. Het was in werkelijkheid een periode van vallen en opstaan: nieuw economisch beleid werd uitgetest en als het niet goed uitpakte, weer snel stopgezet. Het omvormen van de planeconomie leidde in sommige gevallen vrij snel tot successen, zoals een grote productiviteitsstijging door boeren

nadat ze in staat waren gesteld meer voor hun eigen gewin te verbouwen. Een groot dilemma was echter het hervormen van het prijssysteem. Regeringsleiders waren zeer terughoudend om de prijzen te snel aan de markt over te laten, uit angst de controle te verliezen en de maatschappij in chaos te storten.

Een stapsgewijze invoering leidde er echter toe dat er voor veel goederen een twee-prijzensysteem ontstond: de eerste prijs zoals vastgelegd door de overheid, de tweede zoals bepaald door de (zwarte) markt. Vooral dit 'tweesporensysteem' werkte grootschalige corruptie in de hand en leidde tot wijdverspreide onvrede onder de bevolking. De massale steun van de bevolking voor de studentenprotesten van 1989 kwam dan ook zeker niet uit de lucht vallen.

Uit Zhao's relaas wordt duidelijk dat de interne strijd rond de hervormingen eind jaren '80 zeker nog niet beslist was. Dit leidde er ook toe dat doorgevoerde maatregelen soms werden teruggedraaid of tegengewerkt door conservatieve facties. Voor sommige 'hardliners' in de partij waren de Speciale Economische Zones (SEZ's), zoals opgezet aan de kust, slechts 'buitenlandse gedoogzones', die men liever kwijt dan rijk was. Ook de stroom aan buitenlandse investeringen, later alom geprezen als aanjager van de Chinese economie, werd in eerste instantie door vele partijleiders met argwaan bekeken.

Weerwoord

Zhao grijpt met deze memoires duidelijk de kans zijn eigen beleid en keuzen te verdedigen en een eervolle

plaats in de geschiedenis te claimen. Deze onder memoires-schrijvers veel voorkomende neiging is ongetwijfeld versterkt door het feit dat Zhao na 1989 door de partij buiten het publieke leven werd geplaatst en dat al zijn brieven aan de Chinese leiders 'als stenen in de zee' verdwenen. Daarbij is hij vrij uitgesproken in zijn kritiek op de conservatieve partijoudsten die Deng Xiaoping wisten te overreden een harde lijn te voeren ten opzichte van de protesten en hervormingen – volgens Zhao een van de hoofdredenen dat de studentenprotesten uiteindelijk uit de hand liepen.

In het laatste deel van het boek spreekt Zhao kort maar zeer openhartig over zijn ideeën over democratische hervormingen in China. Hij beschrijft hoe Deng Xiaoping geenszins voelde voor een (tripartiete) scheiding der machten, die naar zijn inzicht alleen maar negatieve resultaten zou opleveren. Volgens Deng waren de daadkracht en efficiëntie van het Chinese socialistische systeem een voordeel waarvan China onder geen beding afstand moest doen – een opvatting die gedeeld wordt door het

huidige leiderschap in Beijing. Zhao echter schrijft dat hij in zijn jaren van huisarrest tot de conclusie is gekomen dat vooralsnog het Westerse parlementaire democratische model op dit moment het beste systeem is dat de wereld ter beschikking staat. Volgens Zhao zullen de economische hervormingen uiteindelijk altijd leiden tot herziening van het politieke systeem, waarbij het creëren van een onafhankelijk rechtssysteem op de allereerste plaats komt. Behalve deze overpeinzingen gaat Zhao niet verder in op de ontwikkelingen in China van eind jaren '90 en het begin van dit decennium.

Het boek roept natuurlijk de vraag op hoe het thans met de democratische beweging in China staat. Een langdurige grootschalige protestbeweging zoals in 1989 plaatsvond, is nu ondenkbaar. Niet alleen omdat de meeste Chinezen nauwelijks geïnteresseerd zijn in politiek en zich vooral richten op het verwerven van een betere economische toekomst, maar vooral ook omdat elke politieke actie die de schaarse democratische activisten in China ondernemen, meteen hardhandig wordt onderdrukt. De elf

jaar gevangenisstraf die Liu Xiaobo, initiatiefnemer van het Chinese democratische manifest *Charter 08* in december 2009 kreeg opgelegd, is hiervan een goed voorbeeld.

Het boek biedt een bijzonder inzicht in de Chinese partijpolitiek en de totstandkoming van de hervormingen in de jaren '80. Voor het brede publiek is het boek wellicht te droog en te gedetailleerd, ook omdat er veel politieke personages ten tonele worden gevoerd. De lelijke Nederlandse vertaling doet helaas ook afbreuk aan het leesplezier. Voor China-kenners en mensen met een speciale interesse in China schetst het echter een uniek beeld van een man die de Chinese geschiedenis mede getekend heeft.

Ingrid d'Hooghe & Bram Buijs

Ingrid d'Hooghe is fellow bij het *Clingendael Diplomatic Studies Programme* (CDSP). **Bram Buijs** is wetenschappelijk onderzoeker bij het *Clingendael International Energy Programme* (CIEP). Beiden zijn tevens verbonden aan *Clingendael Asia Studies* (CAS).

De martelaar die niet wou sterven

Paul McGeough

Kill Khalid. The Failed Mossad Assassination of Khalid Meshal and the Rise of Hamas.

New York/Londen: The New Press, 2010; 512 blz.; \$ 19,95;

ISBN: 978-1-59558-501-1

Het is verleidelijk de macht van leiders in ballingschap te onderschatten. Meestal staan ze niet in de internationale schijnwerpers. En soms kiezen ze er bewust voor om in stilte te werken, weg van alle media-aandacht. Khalid Mishal, de de facto-leider van Hamas, is zo iemand. De Australische journalist Paul McGeough schreef

een indrukwekkend boek over deze 'onzichtbare' strategie.

Zo zou een politieke thriller uit Hollywood kunnen beginnen: Amman, 25 september 1997. Het is een rustige ochtend in de Jordaanse hoofdstad. Een team Mossad-agenten nadert onopgemerkt Khalid

Mishal, die op weg is naar zijn kantoor, van waaruit hij de geldstromen van Hamas beheert, diplomatieke relaties onderhoudt en de militaire planning bepaalt. Plots prikt een van de agenten een naald met dodelijk zenuwgif in Mishals oor. Maar wat een klinische en onzichtbare liquidatie moest worden, werd een van de grootste blunders uit de illustere geschiedenis van de Israëlische geheime dienst.

Mishals lijfwacht doorzag wat er gebeurde en achtervolgde de vluchtende agenten. Op spectaculaire wijze wist hij ze in te halen, eerst met de auto en dan te voet, sloeg hen in

elkaar en bracht ze vervolgens naar een politiebureau. Paul McGeough, die inmiddels al drie boeken over het Midden-Oosten heeft geschreven, is journalistiek op zijn best wanneer hij deze *cause célèbre* reconstrueert. Op onsentimentele wijze en met oog voor detail beschrijft hij hoe alle bezwarende bewijzen – valse paspoorten, Hebreeuwse accenten en een bizar ‘fototoestel’ – in de richting wijzen van buurland Israël.

Premier Benjamin Netanyahu, die er aanvankelijk van overtuigd was dat de risicovolle operatie volgens plan zou verlopen, beseftte onmiddellijk waar het op stond: hij kon niet anders dan toegeven dat hij de roekeloze moordopdracht op Jordaanse grondgebied had bevolen. Koning Hussein, de charmante en doorgaans zachtmoedige Jordaanse monarch, was razend toen hij het nieuws vernam. Hoe had Israël hem zo schaamteloos kunnen verraden? Had hij enkele jaren geleden niet hemel en aarde bewogen om, ondanks hevige protesten in de Arabische wereld, een vredesakkoord met Israël te forceren? Waarom, zo vroeg hij zich onthutst af, deze diepe ‘messteek in de rug’?

Om tegenover zijn bevolking geen gezichtsverlies te lijden – bijna de helft van de Jordaanse bevolking is Palestijn – en Israël demonstratief te straffen, eiste Hussein het antigif, samen met de chemische formule van de geheime stof. Netanyahu weigerde resoluut. Pas toen Hussein een beroep deed op de Amerikaanse president Bill Clinton en dreigde de gevangengenomen agenten op te hangen, stemde Netanyahu schoorvoetend toe. Khalid Mishal overleefde de aanslag, nadat hij in een comateuze slaap was terechtgekomen en slechts enkele uren verwijderd was van een onafwendbare dood. Het ultrageheime moordplan van Mossad eindigde in een strategische nachtmerrie. Vooral omdat Hamas zich door de dramatische gebeurtenissen herboren voelde. ‘Zoals een doorwinterde guerrillabeweging won

Hamas, door niet te verliezen,’ zo merkt McGeough scherp op.

De keizer van Hamas

Maar het boek gaat over meer dan alleen een mislukte moordaanslag. De langzame ontwikkeling van Mishal tot het strategische brein achter Hamas en de islamisering van de Palestijnse Zaak lopen als een rode draad door het boek. Aan de hand van gesprekken met Mishal zelf, zijn ouders, kennissen en andere belangrijke protagonisten schildert McGeough een rijk en levendig portret van de belangrijkste Hamasleider. En zoals elke goede biografie weet McGeough op de juiste momenten het verhaal te kruiden met ogenschijnlijk betekenisloze maar pittige details. Daardoor heeft zijn boek niet de dorre en gortdroge stijl van veel vuistdikke en hypergedetailleerde biografieën, die na enkele verwoede pogingen ongelezen op de plank blijven staan.

Zo is het bijvoorbeeld interessant te vernemen dat Mishal als opgroeiende tiener in Koeweit, waarnaar hij samen met zijn familie in 1967 was uitgeweken, een *nerd* avant la lettre was. Hij behaalde goede cijfers op school, had relatief weinig contact met leeftijdsgenoten en sleet zijn dagen in de lokale bibliotheek, om er Charles Dickens, Fjodor Dostojevski, Albert Camus en Victor Hugo in Arabische vertaling te lezen. Niet meteen wat je zou verwachten van iemand die Europa en de Verenigde Staten later zouden brandmerken als een doctrinaire hardliner en een terrorist van het zuiverste water. McGeough zelf schuwt dergelijke gemakkelijke stereotyperingen en laat een pragmatische, zelfverzekerde en vastberaden leider zien.

Natuurlijk: Mishal was altijd al een overtuigde, ja zelfs radicale moslim. Al als achttienjarige natuurkundestudent had hij geen sympathie voor Fatah, de seculiere partij van zijn oudere nemeses Yasser Arafat. Mishal voelde zich meer aangetrokken tot het gedachtengoed van de funda-

mentalistische Moslimbroederschap in Egypte. En ook later, toen hij uitgroeide tot de onbetwistbare leider van Hamas, weigerde hij met Fatah samen te werken, die hij als satrapen van Israël beschouwde. Tegelijk benadrukt McGeough dat Mishal geen geestelijk leider is. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Hassan Nasrallah, de secretaris-generaal van Hezbollah (het Libanese equivalent van Hamas) verkiest Mishal stijlvolle maatpakken boven traditionele islamitische kledij. En tijdens interviews neemt hij bijna nooit het woord ‘Allah’ in de mond, wat opmerkelijk is voor een radicale moslim.

Waarheen met Hamas?

Dat het leven van Mishal niet los kan worden gezien van de lotgevallen van Hamas, waaraan hij zich onvoorwaardelijk en obsessief wijdt, ligt voor de hand. En zoals het tweede deel van *Kill Khalid* overduidelijk aantoonde, loopt de geschiedenis van Hamas niet over rozen. De mislukte moordaanslag in 1997 gaf Hamas weliswaar weer een been om op te staan toen ze erg verzwakt was, maar daarna kreeg de organisatie het bijzonder hard te verduren.

Een eerste grote tegenslag was de plotselinge verbanning van Hamas uit Jordanië, dat een ideaal banningsoord was, aangezien het vlak naast Israël ligt en gezien de enorme Palestijnse vluchtelingenpopulatie in het land. Maar de zwaarste beproeving in de recente geschiedenis van Hamas zijn ongetwijfeld de aanslagen van 9/11 en de daaropvolgende *War on Terror*.

Hoewel Hamas nog nooit een aanslag buiten Israëlisch grondgebied heeft gepleegd en ideologisch niet op een lijn kan worden geplaatst met al-Qaida, beschouwde Bush en zijn team de beweging als een mondiale vijand van Amerika, en bij uitbreiding van het democratische Westen. Hamas moest onmiddellijk geïsoleerd en genadeloos vernietigd worden. Ondanks de verbluffende en relatief eerlijke verkiezingsoverwin-

ning van Hamas in 2006 drongen de Verenigde Staten samen met bondgenoot Israël aan op een confrontatie tussen Fatah en Hamas. In de beste *realpolitike* traditie boden ze Fatah logistiek, geld en wapens. Maar Hamas wist stand te houden. Niet alleen had zij Fatah politiek verslagen, ook militair moesten hun Palestijnse tegenstanders, ondanks de royale buitenlandse steun, het onderspit delven.

Wat McGeoughs briljante boek ver boven de bulkliteratuur van de internationale politiek doet uitstijgen, is zijn meesterlijke greep op de complexiteit van het Midden-Oosten, waarbij een held voor de één een duivel is voor de ander. Het beeld dat we van Hamas krijgen, is genuanceerd. Zeker, zoals bijna alle betrokken partijen heeft zij bloed aan haar handen. Ze schuwt geen bruut geweld, als ze dat nodig acht. Maar dat mag ons niet afleiden van het onmiskenbare feit dat Hamas een uiterst professionele, gediscipli-

neerde en verrassend pragmatische beweging is. De afgelopen jaren is het Hamasdiscours verschoven van *jihad* naar *hudna* (wapenstilstand). De aanspraken op historisch Palestina zijn verschoven naar een tweestatenoplossing, gebaseerd op de grenzen van 1969. En de vijand is niet meer het jodendom op zich zelf, maar de Israëlische bezettingsmacht.

Wie het boek bijna uit heeft, kan niet anders dan zich afvragen of het eigenlijk wel zin heeft Hamas, een robuuste en populaire verzetsbeweging, te negeren als gesprekspartner. Je kan je ook afvragen of het wel correct is te veronderstellen dat de dood van Mishal een overwinning betekent voor Israël? Netanyahu, die intussen opnieuw tot premier is verkozen, denkt ongetwijfeld van wel. Maar wie de redenering van McGeough volgt, begrijpt dat Hamas een hydrakoppig monster is. Zodra een leider verdwijnt, neemt een nieuwe zijn plaats in. Want

niet zozeer het persoonlijk karakter of charisma is de drijvende kracht achter Hamas, maar de diepgewortelde en wijdverspreide woede van de Palestijnen. Met andere woorden, zolang Israël en de Verenigde Staten de dieperliggende oorzaken van het conflict niet aanpakken, blijft de lont in het kruitvat. En Mishal zelf? Die ligt niet wakker van een mogelijke aanslag op zijn leven: 'Ik verwacht het martelaarschap ieder moment. Maar het is God die bepaalt hoe en wanneer ik zal sterven, niet de Mossad.'

Chams Eddine Zaougui

Chams Eddine Zaougui is arabist en filosoof, en woonde in zijn studietijd in Egypte. Hij schrijft regelmatig over de Arabische wereld voor diverse dagbladen en tijdschriften.

Wapenaankoop van de eeuw

Bert Kreemers

Hete hangijzers. De aanschaf van Nederlandse gevechtsvliegtuigen.

Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2009; 356 blz.; 19,95 euro;

ISBN: 978-90-5018-824-1

Gevechtsvliegtuigen zijn kostbaar en bij de besluitvorming over de aanschaf van nieuwe toestellen gaat men dan ook niet over een nacht ijs. Bert Kreemers promoveerde vorig jaar in Leiden op een onderzoek naar die besluiten van de Nederlandse regering vanaf de jaren zestig. Hij richtte zich daarbij in het bijzonder op de aankoop van de in totaal 213 F-16 straaljagers in de periode 1975-1980, die terecht betiteld wordt als 'de wapenaankoop van de eeuw'. Bij de publicatie van het boek in 2009 ging alle aandacht uit naar zijn conclusie dat deze F-16's een

veel langere levensduur hebben dan door het ministerie van Defensie wordt aangenomen. Op basis van een geschatte levensduur van 6000 vlieguren voor deze toestellen, en een gemiddeld aantal van 150 vlieguren per jaar, kunnen de vliegtuigen tot 2022 dienst blijven doen, zo beweerde Kreemers.

Het ministerie van Defensie houdt vast aan 2014 als de datum waarop de vervanging van de F-16's door de *F-35 Joint Strike Fighter* (JSF) moet beginnen. De tegenstanders van de JSF grepen het onderzoek van Kreemers dan ook meteen aan om voor verder

uitstel van de beslissing te pleiten. De auteur zelf meende dat met de Nederlandse deelname aan de ontwikkeling van de JSF, en vooral met de aanschaf van testtoestellen, definitief een *point of no return* zou zijn bereikt. Hij bepleitte dan ook een andere aanpak: eerst bepalen wat je nodig hebt, onderzoeken hoe lang de F-16's nog meekunnen en ze dan kopen 'van de plank'. Ook de voorstanders van de JSF kunnen overigens uit het boek argumenten putten, want, zoals door militair deskundigen altijd al werd voorspeld, blijkt het Amerikaanse toestel na 30 jaar veruit superieur te zijn. Van de Franse en de Zweedse gevechtsvliegtuigen die indertijd als concurrenten golden, is vrijwel geen enkel toestel meer in dienst.

Begin jaren zeventig was er geen sprake van participatie van Nederland

of andere bondgenoten aan de ontwikkeling van een nieuw vliegtuig. De Verenigde Staten domineerden de markt voor militaire vliegtuigen en de Amerikanen hadden na de Tweede Wereldoorlog de Europese landen voorzien van een groot aantal, zij het uiteenlopende typen vliegtuigen. De voorkeur van de Koninklijke Luchtmacht voor de keuze van de *Starfighter* in 1959 en vier jaar later voor de *Northrop F-5* was ingegeven door technische en militair-operationele redenen. Die keuze was leidend bij de besluitvorming over de aanschaf van de nieuwe toestellen. Andere overwegingen, waaronder economische en buitenlands-politieke, werden daaraan ondergeschikt gemaakt en van politiek leiderschap was zeker in 1959 geen sprake. De hoofdstukken die aan deze *case studies* zijn gewijd, bieden weinig nieuw inzicht en hadden probleemloos kunnen worden geschrapt.

De *Starfighter* was bij de invoering feitelijk al verouderd en vanaf 1968 werden pogingen in het werk gesteld om samen met andere Europese landen een opvolger te zoeken. Vanwege de hoge eisen die door andere landen aan het toestel werden gesteld en de beperkte financiële middelen die de luchtmacht ter beschikking stonden, was Nederland gedwongen uit het project te stappen. Omdat dit besluit samenviel met een bredere discussie over het defensiebeleid, werd het besluit tot vervanging van de *Starfighter* naar de toekomst verschoven. Sommige deskundigen bepleitten onderhandelingen met andere NAVO-bondgenoten over een vérgaande taakverdeling. De Luchtmacht ging intussen door met de evaluatie van de toestellen die geschikt zouden zijn voor de taken die aan de Nederlandse luchtmacht waren toegewezen: de *Cobra*, een toestel van de Amerikaanse firma Northrop, de Franse *Mirage F 1* en de Zweedse *Saab Viggen*. De F-16 van General Dynamics kwam in dat lijstje niet voor. Dat toestel kwam

pas in beeld, toen in 1974 in de Verenigde Staten de competitie voor de ontwikkeling van een lichtgewicht jachtvliegtuig begon.

Kreemers analyseert vervolgens tot in detail het complexe besluitvormingsproces dat tijdens het kabinet-Den Uyl (1973-1977) uiteindelijk zou resulteren in de aanschaf van de F-16 straaljagers. Het is een gedegen studie op basis van onderzoek in alle relevante Nederlandse archieven en documenten van het Amerikaanse *State Department*. In de hier besproken handelseditie van het boek zijn verwijzingen naar die bronnen overigens niet te vinden. Dat doet afbreuk aan de waarde van het boek, omdat onduidelijk blijft waarop bepaalde beweringen zijn gebaseerd. Aangezien de auteur soms ook de neiging heeft ferme uitspraken te doen, roept dat onnodige twijfel op over de aard van het onderzoek. Onnodig, omdat bij raadpleging van het proefschrift zelf blijkt dat die beweringen stoelen op een overvloed aan rapporten, interne nota's, brieven, interviews en het berichtenverkeer tussen Den Haag en andere hoofdsteden.

Ook de internationale ontwikkelingen die met de Nederlandse besluitvorming samenhangen, komen in ruime mate aan bod, al blijft de visie daarop gevangen in de Haagse kijk op de gebeurtenissen. Zo komen de Amerikaanse discussies over de functie van bepaalde vliegtuigen onvoldoende uit de verf; hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld het initiatief van de Noorse minister van defensie Fostervoll om een internationaal consortium op te richten. Opmerkelijk is overigens hoe goed de betrokken bedrijven als het Franse Dassault, het Amerikaanse Northrop en later ook General Dynamics, op de hoogte waren van de politieke discussies en interne verhoudingen binnen Nederland. De goede contacten die de Koninklijke Luchtmacht met die bedrijven onderhield, waren daarbij van doorslaggevend belang.

De analyse van Kreemers over de aanschaf van de F-16 gevechtsvliegtuigen richt zich voornamelijk op de besluitvorming in Den Haag en op de rol die de diverse actoren daarin speelden. De hoofdrol viel toe aan minister van defensie Vredeling. Persoonlijk was hij voorstander van meer Europese samenwerking op materieelgebied en hij probeerde lange tijd de optie van een Frans toestel open te houden. Nadat hij overtuigd was geraakt van de kwaliteiten van de Amerikaanse F-16, nam hij, ondanks bezwaren van zijn eigen politieke partij, zijn volle verantwoordelijkheid als minister en loodste hij het besluit bekwaam door de ministerraad en het parlement. De militaire geschiktheid van het toestel gaf voor de minister de doorslag, terwijl bij een vergelijking met de concurrenten ook de prijs in het voordeel van dit toestel uitviel.

Die prijs zou overigens door de coproductie die Nederland bedongen had uiteindelijk zo'n 633 miljoen gulden hoger liggen dan in de Verenigde Staten.

Op basis van deze nauwgezette reconstructie concludeert Kreemers dat de Luchtmacht er uiteindelijk in slaagde haar belangen door te zetten, omdat zij als enige beschikte over de benodigde militair-operationele en technische kennis. Bij de politieke top, en zeker in de Tweede Kamer, ontbrak de deskundigheid om daar voldoende tegenwicht aan te bieden. Soms werd de Tweede Kamer ook nauwelijks in staat gesteld haar controlerende taak uit te oefenen, omdat de informatievoorziening op onderdelen niet volledig was. Het is te hopen dat de parlementariërs op dit punt lering trekken uit het verleden.

Ine Megens

Ine Megens is als historicus verbonden aan de Faculteit der Letteren van de Rijksuniversiteit Groningen.

Eensgezind in de fout?

Jouke de Vries & Paul Bordewijk (red.)

Rijdende treinen en gepasseerde stations – Over Srebrenica, de kredietcrisis en andere beleidsfiasco's.

Amsterdam: Van Gennep, 2009; 391 blz.; 29,90 euro;

ISBN: 978-90-5515-442-5

Bij elke terugblik op fiasco's ligt wijsheid achteraf op de loer. De samenstellers van deze bundel over groepsdenken en consensusdrang als verklaring voor mislukt overheidsbeleid zijn zich van dit gevaar bewust. Besluitvorming noemen zij pas ongezond wanneer beschikbare informatie en afwijkende standpunten zijn genegeerd of gesmoord. Het boek bevat onder meer enkele knap geschreven gevalstudies op het gebied van Nederlands extern beleid: de eerste politionele actie in Indonesië en de plannen met Nieuw-Guinea (Bertjan Verbeek); de voorbereiding op Maastricht (Bob van den Bos); en de militaire rol in de Bosnische enclave Srebrenica (Bob de Graaff). Van het overige noem ik nog Bert Kreemers over de keuze van een opvolger voor de F-16.

Zijn de beschreven fiasco's (Indonesië 1947, Nieuw-Guinea 1962, Maastricht 1991, Srebrenica 1993-1995) deels terug te voeren op oogkleppen en koppigheid? In die vier gevallen is sprake van misrekening op basis van overoptimisme. In Indonesië dacht Nederland de wereldopinie te kunnen trotseren, omdat het zich niet kon indenken dat de VN-Veiligheidsraad voor het eerst een koloniale afwikkeling zou beschouwen als een internationale kwestie. En in Nieuw-Guinea en Srebrenica was de gedachte dat Soekarno c.q. de Serviërs van een aanval konden worden weerhouden met bluff. Wel valt op te merken dat zelfoverschatting geen specifiek Nederlands verschijnsel is. De Verenigde Staten zijn in dat opzicht wellicht kampioen (Vietnam, Cubaanse Varkensbaai, bevrijdings-

poging voor gegijzeld ambassadepersoneel in Teheran, ingrijpen in Somalië en Irak, Obama's druk op Israël om te stoppen met bouwen in bezet gebied). Een tweede opmerking moet zijn dat de hele strategie in de Koude Oorlog, berustend op conventionele inferioriteit met een dreigement op te klimmen langs de nucleaire escalatieladder, gezien de verhouding van wederzijdse kwetsbaarheid een element van bluff in zich droeg.

De voorbereiding op 'Maastricht' staat van de andere gevallen wat apart. Het ging toen om de vraag of de tijd rijp was om bij verdragsherziening de verschillende werkerreinen van de Europese Unie in elkaar te schuiven tot een unitaire structuur (zij het nog wel met elk zijn eigen procedures). Hier waren vooral de Britten op tegen, omdat ze er een opstap in zagen naar een federaal model. Nederland als dienstdoend Europees voorzitter verkeek zich vooral op tekenen van Duitse steun. Die unitaire structuur is overigens dertien jaar later alsnog zonder morren door alle lidstaten aanvaard.

Ik noem dit een geval apart omdat met een iets behendiger opereren de weerstand geringer zou zijn uitgevallen of de onhaalbaarheid eerder gebleken. Een klacht van veel partners luidde dat ze in een laat stadium waren overrompeld met een totaal nieuwe tekst. Dit effect zou zijn voorkomen indien premier Lubbers, die de zaken op de voet volgde¹, meer vaart had gezet achter de interdepartementale besluitvorming in Den Haag. En de Britten was wind uit de zeilen genomen, indien staatssecretaris Dankert de uit een

Frans-Luxemburgs voorontwerp overgenomen loze kreet 'federale roeping' spontaan uit de preambule had geschrappt. In elk geval was zekerheid omtrent de Duitse positie verkregen als premier Lubbers of minister van Buitenlandse Zaken Van den Broek tevoren, met een telefoontje op hun niveau, berichten over een verschuivende opstelling van Bonn hadden geverifieerd. Waarschuwingen voor dreigend isolement waren onderschat, en daarmee kom ik op een tweede punt van vergelijking.

Was namelijk in de vier beschreven gevallen sprake van het negeren dan wel smoren van contraire informatie of zienswijzen? We dienen dan onderscheid te maken tussen geluiden omtrent onhaalbaarheid versus onwenselijkheid. Ten tijde van de eerste politionele actie was het nog ondenkbaar dat ambtenaren zich gedroegen als klokkenluiders. Ambassadeur Van Kleffens in Washington liet het bij een persoonlijke brief en anderen vertrouwden eigen gedachten toe aan hun dagboek. Ten tijde van Nieuw-Guinea probeerde minister van Buitenlandse Zaken Luns, op den duur vergeefs, zijn Haagse ambtgenoten af te schermen van alarmerende boodschappen van ambassadeur Van Roijen, die inhielden dat de eerdere belofte van Amerikaanse steun in geval van een Indonesische invasie niet langer gold voor de nieuwe Kennedy-administratie. Om verscheidene redenen zaten andere kabinetsleden trouwens niet echt te wachten op een nieuwe invalshoek.

In de aanloop naar Maastricht was, zoals we zagen, premier Lubbers op zijn beurt niet happig negatieve signalen, zoals van ambassadeur Nieman in Brussel, te checken bij kanselier Kohl. Hierbij speelde mee dat deze diplomaat weliswaar waarschuwde voor onhaalbaarheid, maar in feite vreesde dat de

beoogde verdragsstructuur de positie van hem en zijn collega's in Brussel zou aantasten, zodat hij zelfs actief tegen het standpunt van zijn eigen regering lobbyde. Ten aanzien van *Srebrenica* werden dissidente geluiden wel volop vernomen, maar niet gevolgd.

Bob de Graaff komt weer aan- dragen met moralisme als een oude constante in de buitenlandse politiek van Nederland. Hij pleegt dit gelijk te stellen aan legalisme, toch twee neigingen die tot diametraal tegengestelde uitkomsten kunnen leiden. Bovendien past op Joseph Luns, langstzittende en populairste minister van buitenlandse zaken ooit, geen bevlogen idealisme. Het ligt minder simpel. Uit dit boek komt naar voren dat bij de politionele actie minister van financiën Lief- tinck, die uitzag naar spoedige hervatting van de productenhandel, kon aansluiten bij een legalistische houding tegenover Soekarno, mede gezien diens pro-Japanse oorlogsverleden. Luns maakte bij Nieuw-Guinea ge- bruik van het moralisme van collega Klompé, die beloften aan de Papoea's wilde nakomen. En met *Srebrenica*

wist een militaire subtop zijn am- bities te enten op een wijdverbreid humanitair ongeduld. Buiten de bundel om kunnen we ook denken aan de atlantici, die voor steun aan het Amerikaans-Britse ingrijpen in Irak konden inhaken bij de publieke opwindung over het Iraakse schrik- bewind en de mensenverslindende economische sancties daartegen.

De tegenpool van moralisme en legalisme binnen BZ zien we meer- malen belichaamd in de figuur van Peter van Walsum. Als topambtenaar pleitte hij achtereenvolgens voor matiging van het voluntarisme over Maastricht en voor een opdeling van Bosnië langs etnisch-religieuze lijnen, als VN-bemiddelaar nader- hand ook voor aanvaarding van de Marokkaanse bezetting van de Westelijke Sahara, en onlangs als lid van de commissie-Davids inzake Irak voor minder fixatie op de regels van het volkenrecht. Dit laatste krijgt ex- tra reliëf, waar hij in nationaal kader juist gruwet van het adagium 'nood breekt wet'.²

Afsluiten voor informatie en ontmoedigen van dissidenten is eigenlijk alleen aanwijsbaar bij

Nieuw-Guinea. In hun slothoofdstuk wijzen de samenstellers erop dat consensusdrang dikwijls onvermijde- lijk is en ook niet altijd slecht. Zolang besluitvormers maar hun kennis delen en zo nodig intern tegen- spraak uitlokken. Dit laatste wordt er niet aantrekkelijker op in een tijd van openbaarheid van bestuur; van 'reconstructies' waarbij kranten overvleugelde ambtenaren laten leeglopen; en van een parlement dat vervolgens met de tegenstrijdige adviezen politieke sier maakt.

Sam Rozemond

Noten

¹ Zie: Bob Van den Bos, *Mirakel en Debaacle – De Nederlandse besluitvorming over de Politieke Unie in het Verdrag van Maastricht*, Assen: Van Gorcum, 2008 (dissertatie), blz. 333.

² Peter van Walsum, *Verder met Nederland – De kritische terugblik van een topdiplomaat*, Amsterdam: Balans, 2001, blz. 41.

Dr S. Rozemond is oud-adjunct- directeur en oud-onderzoeker van Instituut Clingendael.

België op weg naar splitsing

Bart Maddens

Omfloerst separatisme? Van de vijf resoluties tot de Maddens- strategie.

Kapellen: Uitgeverij Pelckmans, 2009; 176 blz.; 15,50 euro; ISBN: 978-90-289-5621-6

Dat de communautaire strijd tussen de Franstalige en Nederlandstalige Belgen meer behelst dan een simpele taalkwestie, wordt door het boek *Omfloerst separatisme?* van de Leuvense politicoloog Bart Maddens maar weer eens bevestigd. Verwacht van Maddens geen objectieve ana- lyse; zijn boek is een politiek pamflet. De professor presenteert een opeen-

stapeling van bewijzen waarmee moet worden aangetoond dat de Vlamingen wel gek zouden zijn als ze nog langer dan strikt noodzake- lijk een staatsrechtelijke eenheid met die verfoeilijke Franstaligen vormen. Die Franstaligen, die enkel voortdurend geld aftroggelen van de Vlamingen, zonder reden volstrekt rationele Vlaamse handreikingen

categorisch afwijzen en zich als knalrode socialisten nota bene – opportunisten ten top – hebben verschanst achter het koningshuis, hét symbool van de 'zieltogende pseudo-federatie' die België heet.

Maddens schetst de verschuiv- ingen op het Belgische politieke toneel van de laatste vijftien jaar. Werden in de jaren '90 de Vlaamse autonomie- eisen, vervat in vijf inmiddels haast mythische resoluties, onder de sterke federale leiding van Jean-Luc Dehaene nog afgedaan als onzinnige communautaire fantasietjes, inmid- dels ligt de federale regering op zijn gat en heeft elke bestuurslaag

in België een andere coalitie. De verontwaardiging over het te grabbel gooien van kostbare Vlaamse verworvenheden, zoals in het Lambermont-akkoord uit 2000-2001, werd nog een extra impuls voor de flaminganten. *Times are a-changing* voor de Vlaamse Beweging, oftewel de copernicaanse revolutie is nabij (de gewesten draaien niet langer om het federale centrum, maar andersom).

Maddens identificeert niet alleen de Franstalige gemeenschap als tegenstander, maar ook de zogenaamde nieuw-Belgen, lieden van het *establishment* die de Belgische staat in zijn geheel als multiculturele entiteit omarmen. Volgens Maddens is het in de jaren 'oo onder deze elite *bon ton* geworden om – 'niet gehinderd door enige dossierkennis' – steeds meer toe te geven aan de eisen van de Franstalige gemeenschap in de communautaire onderhandelingen. Die hypocriete belgicisten voeren een beleid waarin Vlaams-nationalisme wordt gedemoniseerd en alle Vlaamsgezinden worden weggezet als staatsgevaarlijke extremisten. Er wordt aan de territoriale beginselen gemorreld, de Franse taal ruikt op en de softe politici laten het gebeuren. Van de weeromstuit is het Vlaams-nationalisme niet langer een anachronistisch beeld van vaandelgezwaai en halfslachtig fascisme, maar een volkomen *salonfähig* en terecht sentiment, waarvoor men zich allerminst hoeft te schamen. Gezond verstand en economische belangen kunnen niet anders dan de Vlaamse burger leiden naar de wens tot volledige autonomie voor Vlaanderen als soevereine staat binnen de Europese Unie.

Gebrek aan dossierkennis valt Maddens zeker niet te verwijten. Door zijn uitvoerige behandeling van allerhande verdragen, uitspraken, amendementen, arresten, besluiten, bezwaren, nota's onderhandelingen en, niet te vergeten, bijna-onderhandelingen illustreert Maddens hoe gecompliceerd de Belgische com-

munautaire kwestie was en is. Hij afficheert zichzelf als het intellectuele geweten van het door hem gekoesterde *neo-flamingantisme*. Zijn studeerkamerstrijd heeft geresulteerd in een heuse Maddens-doctrine, die als volgt gestalte krijgt: Vlaanderen bevindt zich inzake de communautaire onderhandelingen in een onmogelijke positie: De Vlamingen willen van alles – de splitsing van kiesdistrict Brussel-Halle-Vilvoorde, de bescherming van de Nederlandse taal in Brussel en de Brusselse Rand, meer sociaal-economische autonomie – en de Franstaligen willen niets. Het enige probleem van de Franstaligen is een chronische onderfinanciering. Communautaire onderhandelingen lopen steevast uit op een compromis, waarbij de Vlamingen een vaak marginaal deel van hun eisenlijst ingewilligd zien, op voorwaarde dat er telkens weer financiële ruimte wordt gecreëerd voor de Franstaligen.

De Vlamingen moeten stukje bij beetje hun vrijheid kopen, aldus Maddens. Daar past hij voor. Hij stelt dat Vlaanderen vanaf nu elke onderhandeling moet opschorten tot de tijd komt dat er bij de Franstaligen een *sense of urgency* ontstaat – d.w.z. tot ze echt in geldnood zitten – en dan moet Vlaanderen niet thuis geven. De poot stijf houden, de *chicken game* uitzitten, niet op de rem trappen. Géén voor Wallonië gunstige financiële herverdeling, géén steun aan armlastig Brussel, niets van dat al. Een definitief eindpunt, dat is wat Maddens voor zich ziet. Vlaams en Waals Gewest worden twee soevereine staten; samen beheren ze in een speciale confederatie wat nu het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is. Vlaanderen moet België zelf op het spel durven zetten, separatisme gebruiken als stok achter de deur. Want de Franstaligen hebben dan misschien geen communautaire eisen, ze zijn voor één ding wel vragende partij: het voortbestaan van België.

Maddens preekt voor eigen parochie, maar zijn boek biedt een

gedetailleerd kijkje in de denkwereld van de Vlaamse beweging en loodst de lezer door het duizelingwekkende en onnavolgbare Vlaamse argumentenarsenaal. Hij gebruikt een fascinerende retorische trukendoos om zelfs te bewijzen dat niet de flamingantische separatisten maar de aanhangers van één België de staatsgevaarlijken zijn en dat de Franstaligen stiekem al zitten te wachten op de breuk – het is dus onvermijdelijk.

De communautaire kwestie lijkt vaak vooral een speeltje te zijn van politici en mensen zoals Maddens, die de haarkloverij over wet- en regelgeving en gegoochel met dossiers tot kunst hebben verheven. Tot nu toe verzon België in de praktijk op elke schijnbaar onoplosbare crisis wel weer een compromis, tijdelijke uitvlucht of lapmiddel en ging de Belgische burger weer door met zijn dagelijkse beslommeringen. Hoe lang dit nog door kan gaan, hangt waarschijnlijk meer af van de *impact* van de huidige economische crisis dan van de theoretische principes van Maddens *cum suis*. Het verleden leert dat 'het volk' over het algemeen pas revoluties afdwingt als de honger toeslaat. Ook wat dat betreft kan de Vlaamse beweging het tij wel eens mee hebben.

Sabine Schipper-Kempinga

Sabine Schipper-Kempinga is lid van de onderzoeksgroep Babylonisch Europa van de Universiteit van Amsterdam. Zij publiceerde in dit blad het artikel 'Het Vlaams dilemma: over taalbeleid en mensenrechten', in jrg. 63-11 (november 2009), blz. 583-586.